

Türkiye Cumhuriyeti'nin Yüzüncü Yılında: Cumhuriyet Tarihi ve Cumhuriyet Tarihçiliği Üzerine Notlar

On the Centennial Anniversary of the Turkish Republic: Notes on the History and Historiography of the Republic

Cezmi Eraslan*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: C.E. 0000-0003-3475-310X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Cezmi Eraslan,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: cezmi.eraslan@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 19.09.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
25.09.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
06.11.2023

Kabul/Accepted: 07.11.2023

Atıf/Citation:

Eraslan, Cezmi. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Yüzüncü Yılında: Cumhuriyet Tarihi Ve Cumhuriyet Tarihçiliği Üzerine Notlar" *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 81 (2023): 121-146.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20238104>

öz

Bu çalışma Cumhuriyetin ve tarihinin anlaşılması ve yazılmasında etkili olan unsurlara işaretlerle geline akademik seviyeyi değerlendirmeyi hedeflemektedir. Makalede cumhuriyetin kurulmasından yirmi birinci yüzyıla kadar olan tarihi-siyasi-kültürel gelişmeleri ve tarihçiliğin bu konudaki değerlendirmelerini ana hatları ile vermeye çalışacağız. Son yüzyılda tartışılan yenilik konuları Cumhuriyet döneminde radikal uygulamalarla hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin üç asır süren reform, yenileşme, çağdaşlaşma çabalarının en tekemmül etmiş, olgun hali olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti bir asırlık hayatında tek parti idaresinden çok partili siyasi hayata barış içinde geçmeyi başarmıştır. Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete geçiş sürecine yönelik değerlendirmeler de buna paralel olarak değişim göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Atatürk, radikalizm, muhafazakârlık toplumsal barış, kamplaşma, Hümanizma, Türk-İslam sentezi

ABSTRACT

This study aims to evaluate the academic level reached by pointing out the factors that are effective in understanding and writing the Turkish Republic and its history. In this article, we will try to outline the historical-political-cultural developments and the evaluations of historians from the establishment of the republic to the 21st century. Reform issues discussed in the last century of the Empire were implemented with radical practices during the Republic period. The Republic is defined as the most perfected and mature state of the Ottoman Empire's three-century-long reform, innovation, and modernization efforts. The Republic of Turkey has managed to peacefully transition from single-party rule to multi-party political life in its century-long life. Evaluations regarding the transition process from the Ottoman Empire to the Republic have changed accordingly.

Keywords: Atatürk, radicalism, conservatism, social peace, humanism, Turkish-Islamic synthesis

Extended Abstract

It is a common acceptance of native and foreign historians that the reforms which were applicable in the first fifteen years of the Republic that was founded in the first quarter of the 20th century, nationalized the state and put on the way of modernizing the society.

We can say that the discomfort caused by the aforementioned revolutions in the conservative part of society manifested itself when it had the opportunity starting from 1925. The conservatives have demonstrated their will and power by changing the government party in the first free election of the multiparty era supporting the parties declaring their loyalty to the traditional values.

The republic declared by Mustafa Kemal Pasha with the help of a staged government crisis exposed a great reaction rooted in the platonic loyalty of a closed entourage and press toward the sultan-caliph. The establishment of the first opposition party and the subsequent emergence of an uprising that disguised its ethnic overtures behind religious demands supported the idea of the need for radical change in Turkey. In order not to return to the old system rapid and radical changing efforts were evaluated as necessary. Emerging the need for radical changings bothered traditional society. In order to explain the necessity of changings, the government benefited from the Turkish Hearths (Türk Ocakları) first and later on the people houses.

The Institutions of History and Language were mobilized to prove the contributions of the Turkish nation towards human beings and its civilization in the 1930s. These institutions were accepted as the main tools for erasing pacifist thoughts of people about being unable to succeed or about need the tutelage of a big state. They taught the people that in order to become stronger and independent working hard and be united will be enough. Coherently, the aims of history books prepared by the Turkish Historical Society demonstrate that one of the first civilizations was created by Turks in Asia and then was carried out to the West by immigration from various ways. Today it is commonly accepted that these institutions and their publications contributed to the emerging modern scientific tradition in Turkey. But all these do not extinguish the fact that the State used the science of language and history to support her policy.

The period after Atatürk's death is full of samples of radicalized religious and cultural practices under the shadow of the Second World War and proved that the hope that the bureaucratic cadre derived from the Ottoman Empire, could serve the Republic and ideal of national sovereignty was a mistake. The Soviet menace that was imposed after the Second World War, directed Turkey toward the Western alliance, on the other hand, bringing the multi-party system accompanied that was the main aim of Atatürk's era.

During the 1950-1960 period, while the expectations of the conservative part of society were largely met, issues such as the Law on Crimes Committed Against Atatürk, the use of religion in politics, and the deconstruction of parties were realized together. The visibility of the founding leader Atatürk in the elements symbolizing the state, such as the presence of his picture on coins and government offices, has been made permanent in this period.

At the end of the ten-year multi-party system, the politicians divided the society into two camps that accused each other continuously. Politicians' failure to solve the separation and conflict of society in terms of religion and ethnicity which is an indirect effect of the problems in foreign policy has been accepted as the reason for the coups. When the discussion such as religious/laic, reactionist/progressivist, and rightist/leftist turned into armed attack the legal basis of the coup was becoming ready.

The years between 1939 and 1980 were called the humanism period. With the idea that humanist thought is the origin of Western civilization, its classics have been translated into Turkish. In this period, in order to be Westernized and modern, Greek and Roman history and Anatolian civilizations were taught rather than Turkish history.

The nationalist approach pioneered by İbrahim Kafesoğlu, the great scholar of Turkish cultural history, became influential in textbooks and universities after 1978. The 1990s provided the opportunity to bring a document-based explanation to history by strengthening the expert staff of the Ottoman Archives. In parallel with the opening of Turkish Republic History departments in universities, one of the most basic materials the documents for objective historiography came into service.

Studies on the history of the Republic were previously devoted to Atatürk and his principles and the national struggle. As time goes by, studies are getting closer to the present day in parallel with more and recent documents being made available to researchers.

Giriş

Çok uluslu imparatorluklardan sonra kurulan ve büyük oranda Fransız ihtilalinden esinlenen ulus devletlerin yeni bir toplum, yeni bir sosyete oluşturmak için tarih ilmini ve eğitimini kullandıklarını biliyoruz. Türkiye Cumhuriyeti de bundan hâli kalmamıştır. Yeni yapılanmanın temel adımlarının atılmasından iç iktidar çekişmelerinin durulmasına kadar olan zaman diliminde Osmanlı döneminin mirası kullanıldıktan sonra sosyal ve kültürel alanda atılan adımların kurumsallaşması ile Cumhuriyetin anlatılması ve anlaşılması hususunda tarihin rolü belirginleşmeye başlayacaktır. Bu çerçevede 1930'a kadar Türk Ocaklarının, sonrasında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin ve Halkevlerinin rehberliğinde, oluşturulmaya çalışılan Türk tarih tezi doğrultusunda milli kültür politikalarında tarihin rolü belirleyici olmuştur. Atatürk'ün vefatından 1940'a tarihlenebilecek olan kültür politikalarının değişimi ile 1970'lerin ikinci yarısına kadar sürecek Antik Grek-Latin kültürünün benimsenmesi ve tercüme hareketlerine paralel olarak Türk-İslam tarihinin neredeyse yok sayıldığı bir dönem söz konusudur¹. Gerçekten de 1970'lerin ikinci yarısındaki "Milliyetçi Cephe" hükümetleri döneminde İslam öncesi Türk tarih ve kültürü hakkında bilgilerin lise ders kitaplarında anlamlı bir yer tuttuğu görülmüştür².

Türkiye'de, Cumhuriyet tarihi üzerine yapılan çalışmaların bilhassa yükseköğretimde 12 Eylül 1980 darbesinden sonra şekillendiği ve yoğunluk kazandığı bir realitedir. YÖK kanunu ve 1982 Anayasası'nın ilgili maddeleri gereği yapılan düzenlemeler neticesinde tarih eğitimi ve öğretimi konusunda ciddi bir farklılaşma yaşanacaktır.

20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başlangıcı Türk tarihi adına büyük ümitlerin yeşerdiği, bir Türkiye yüzyılı yaşanacağı beklentisinin devletin en üst yetkilileri tarafından dile getirildiği bir dönem olmuştur³. Gerçekten de son on yılda yaşananlar Türkiye ve Türk dünyası için yeni başlangıçlar, işbirlikleri ve kültürel bütünlüğü sağlama adına büyük beklentilerin mümkün olacağını düşündürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti 20. yüzyılın son on yılında önce Cumhurbaşkanı düzeyinde Osmanlı tarihi ile barışmayı gündemine almıştır. Turgut Özal'ın ani ölümünden sonra yine aynı seviyede "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" konuşulmaya başlanmıştır. Bir bakıma Atatürk'ün 10. yıl kutlamaları sırasında sorulan bir soruya karşı ifade ettiği öngörü -Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkistan coğrafyasında

1 Söz konusu sürecin dönemlendirilmesi için bkz. Refik Turan, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Tarih Öğretim Sisteminin Dönemlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası 24 Kasım Başöğretmen Eğitim ve Yenilikçi Bilimler Sempozyumu*, İksad Yayınevi, Ankara 2019, s. 626-641.

2 İbrahim Kafesoğlu, Altan Deliorman ve Yılmaz Öztuna taraflarından hazırlanan ders kitaplarında Türk tarih ve kültürü hakkındaki müfredatın büyük orandaki değişimi hakkında bkz. Turan, a.g.m., s. 633.

3 Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 354. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Hükümeti'nin günümüzdeki en kapsamlı programının da "Türkiye Yüzyılı" adını taşıyor olması devlette devamlılığın bir göstergesi olarak kıymetlidir.

yeni Türk Cumhuriyetlerinin kurulması- gerçekleşmişti⁴. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) ile bölgeye dönük insani, sosyal ve kültürel çalışmaları hemen başlatmıştı⁵.

Bununla birlikte yirmi birinci asrın ilk on yılında bu hedefe ulaşmanın en etkili yolu olan tarihe bakışta bir ayrışma, rekabet yaratma hali ortaya çıkmıştır. Bir tarafta Türk milleti için iyi, güzel ve doğru olan her şeyin 1923'te Cumhuriyetin kuruluşuyla başladığı, ondan öncesinin altı yüz yıllık karanlık olduğu söylemi görülmüş, diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti dönemini “90 yıllık karanlık”, “imparatorluğun reklam arası” olarak tanımlayan söylemler kamuoyuna yansımıştır. Bu söylemlerin arkasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi inşa edilirken Osmanlı dönemine bakışın elbette belirleyici bir etkisi vardır. Dolayısıyla tarihe bakış, etkilediği zihinler üzerinden günümüzü ve geleceği şekillendiren bir mahiyete sahiptir. Bu çalışmada, Cumhuriyet tarihinin anlaşılması ve yazılmasında etkili olan unsurlara işaretlerle gelinecek noktayı değerlendirmek hedeflenmektedir. Bunun için de başlangıcından itibaren sürecin köşe taşlarını oluşturduğunu düşündüğümüz gelişmelere yer vermek gerekli görülmüştür.

Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ve Tarihine Bakış

Türkiye Cumhuriyeti, bizzat kurucusunun ifadesiyle Osmanlı Devleti'nin üç asır süren reform, yenileşme, çağdaşlaşma çabalarının en tekemmül etmiş, olgun halidir. Devlet, yeni hükümet şeklinin ikinci, devlet şeklinin birinci yılında, etnik ve dinî renkli bir isyanla karşı karşıya kalarak ordu birliklerinin müdahalesine ihtiyaç duymuştu. Ayaklanmayı yönlendirenler 3 Mart 1924 kararlarını ve hedeflerini vesile ve propaganda vasıtası etmişlerdi. Cumhurbaşkanı'nın askeri mücadele esnasındaki yakın çalışma arkadaşlarınınca kurulan ilk siyasi muhalefet partisi de dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatılmıştı. Bu olayların gölgesinde yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı, Osmanlı modernleşmesinin karşılaştığı engellere vurgu yapmakta ve bunu kalıcı bir şekilde aşmak için toplumu bir arada tutan ortak değerlerde ve hukuk sisteminde köklü değişikliğe gitmeyi, “büsütün yeri kanunlar vücuda getirerek eski esasât-ı hukukiye'yi temelinden kal'etmek teşebbüsünü” bir zaruret olarak takdim etmekteydi⁶. Türk milletinin bağımsızlığını kazanmak için harcadığı emeğin kaybolmaması için zaruri görülen; zaman içinde gelenek ve görenekle karışım haline gelmiş dini anlayışın yerine dünyevi bir idare anlayışını hayat şartı olarak belirlemek

4 Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 212-213.

5 TİKA'dan sonra Yunus Emre Enstitüsü ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) gibi kuruluşların tarihi ve kültürel miras bağlantısı olan coğrafyaya dönük çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

6 “Milletin idame-i mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabitai müstereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dini ve mezhebi irtibat yerine, Türk milliyeti rabitasıyla efradını toplamıştır” Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Ankara Hukuk Mektebinin açılışında yaptığı 5 Kasım 1925 konuşma, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 249-250 (ASD).

isteği, uzun süreli toplumsal tereddütleri ve muhalefeti destekleyen bir unsur olarak varlığını devam ettirecektir⁷. O günün şartları içerisinde anlamlandırılabilir bu kararın hayata geçirilmesi için gereken bilinçli ve adanmış bir kadronun olmayışı devletin halka ulaşma ve Cumhuriyet kazanımlarını kalıcı hale getirmedeki başarısızlığın temel sebeplerinden biri olarak tartışılmalıdır.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in, 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında CHP İkinci Kongresi'nde okuduğu "Büyük Nutuk"⁸ 1919-1926 arası dönemin devlet başkanı tarafından nasıl görüldüğünü ve değerlendirildiğini ortaya koymakla birlikte takip eden süreçte dönemin tarih yazımını ister istemez ipotek altına alacak bir mahiyet kazanacaktır⁹.

İkinci Meşrutiyet devrinin entelektüel sivil toplum örgütü olan Türk Ocaklarını Halk Fırkası'nın kültür kolu sıfatıyla gören ve destekleyen Cumhurbaşkanı, 10-15 yıllık bir süreçte temel bütün değişimleri yaparak yeni rejimi yerleştirdikten sonra toplumun hassasiyetlerini dikkate alacağını söylemekteydi¹⁰. Ancak birbiri ardına gelen; şapka giyilmesi hakkında kanun, tekke ve zaviyelerin kapatılması, beynelmilel erkamin ve medeni kanunun kabulü, anayasadan devletin dini maddesinin çıkarılması, alfabe değişimi, ölçü ve tartıda Avrupa'yı esas alan değişimler "Takrir-i Sükûn Kanunu" gölgesinde yapılmıştı. Mücadelenin bu aşamasının Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale ve sonrasındaki Türk İstiklal Harbi sırasındaki mücadelesinden daha zor ve tehlikeli olduğu yabancı gözlemcilerin de kanaatidir¹¹. Geleneksel toplum yapısına sahip Türkiye Cumhuriyeti'nde inkılapların amacı milli bir devlet kurmaktır.

7 ASD II, s. 249. Söz konusu devamlılığın toplumun kimi kesimlerinde günümüzde de olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu durumun "İlkeler olaylara intikal etmekten çok, olaylardan ilkeler çıkarılmıştır, ama olaylar projeleri ortadan kaldırmamıştır" şeklinde değerlendirilmesi için bkz. Yumni Sezen, *Hümanizm ve Atatürk Devrimleri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1997, s. 209.

8 Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı işler hakkında millete ayrıntılı izahat verme anlayışı ve nutkun değerlendirilmesi için bkz. Cezmi Eraslan, "Nutuk", *DİA*, XXXIII, s. 276-278.

9 Fahih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul 1968, s. 550. Buna mukabil bilhassa 1923-1926 yılları arasındaki çeşitli gerginliklerin de etkisiyle kitapta ön plana çıkarılmayan, eleştirilen, suçlanan kişilerin de karşı cevapları söz konusu olacaktır. Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Halide Edip Adivar gibi isimlerin cevapları ve hatıraları da dönemin anlaşılmasında dikkate alınması gereken kaynaklar olarak görülmelidir. Bu tartışmalar için bkz. Bilal Şimşir, *Atatürk'ün Büyük Nutku Üzerine Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

10 *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Hatıraları*, yay. haz. Mustafa Baydar, Menteş Kitabevi, İstanbul 1968, s. 172.

11 24 Ekim 1932 tarihli The Daily Telegraph'da H.C. Armstrong'un "The Grey Wolf- An Intimate Study of a Dictator" kitabı hakkında yazan Campbell Dixon, "Modern Türkiye'nin Diktatörü" başlığı atmıştır. Yazısında, Çanakkale hakkında General Aspinall-Oglander'in yazdığı "The Official History of the Gallipoli Campaign"e işaretler "O'nun İngilizlerin Çanakkale'deki başarısızlığında diğer bütün komutanlardan çok rolü olduğunu hatırlatmıştır. 1919'da Küçük Asya'ya bir ışık olarak gidip ümitsiz insanlara Türkiye'nin geleceği hakkındaki inancını aşıladığını belirtmiştir. Mustafa Kemal'in yeryüzündeki en muhafazakâr irkin modernizasyonuna giriştiğini belirterek bu işin savaştan daha tehlikeli olduğuna dair "it was likely to prove more dangerous than war" değerlendirmesini yapmıştır. Salahi R. Sonyel, *Atatürk-The Founder of Modern Turkey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 163-164. İngiltere'nin Türkiye Elçisi olarak görev yapan Sir Percy Loraine'de 25 Kasım 1938'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazısında "korkarım gelecek nesillerce diktatör olarak anılacak. Ancak bu yanlış bir isimlendirmedir. Evet savaşta ve barışta büyük bir liderdir. Ancak gerçek bir diktatör değildi." diyerek Hitler veya Mussolini ile karşılaştırılmayacağını altını çizecekti. Sonyel, *a.g.e.*, s. 209.

“Milli devlet meydana getirmek için başlıca engel Müslümanlık” (o günlerde toplumun din anlayışı olmalı) ve dini ve milliyetçiliği aynı zamanda geliştirmeye çalışmak mümkün değildi. Karpat’a göre toplumu kuşkulandıran laiklik uygulamaları “Müslümanlığı bırakıp başka bir din kabul etmeyi hedeflemiyordu”¹².

Ekonomik sıkıntıların derinden sarstığı toplumun geleneksel kesimleri başarısız 1930 Serbest Fırka deneyimini, hallerini devlete arz etmek için verilmiş bir fırsat olarak gördüler. Akabinde yaşanan Menemen hadisesi ise devlet yönetimini, inkılabı iç ve dış tehlikelerden korumak için maddi ve manevi kuvvetleri bir araya toplamaya sevk etti¹³. Almanya ve İtalya’nın revizyon talepleri Avrupa barışını tehdit eder noktaya gelince gelişmelerin kontrolünü elinden kaçırmak istemeyen devletin partiyi de “siyasi ve içtimai hayatta takip ettiği yüksek hedeflere ulaşmak için” devlet kontrolüne aldığı bir dönem yaşanmıştır¹⁴. Cumhurbaşkanı, daha 1935 yılı ortalarında yakın gelecekte bir savaş tehlikesi görüp görmediği sorusuna “yakın atiden bahsetmemeli, harp tehlikesi (içinde) bulunduğumuz zamanda da vardır” diyordu¹⁵. Yaklaşık bir yıl sonraki 18 Haziran 1936 tarihli bu düzenleme ise ideal olarak ifade edilen ve gösterilen hedefler ile uygulamada karşılaşılan resmin çok farklı tezahür ettiğini göstermektedir.

Bu dönemin dönüm noktasında 1930’un ikinci yarısında yaşananlar belirleyici olmuştur. Cumhuriyetin ve kazanımlarının zihinleri etkileyecek şekilde halka ulaşmadığını gösteren olaylar üzerine tamamen iktidar partisinin kontrolünde olacak şekilde kurgulanan Halkevleri ile tarih, etnografya, dil, halk edebiyatı, folklor, güzel sanatlar alanındaki orijinal malzemeye ulaşım muhafaza etme ve milli kültür değerlerinin geliştirilmesine katkı yapmak hedeflenmiştir. Kurumun dil-edebiyat, tarih, müzecilik, güzel sanatlar gibi şubelerinin çalışmaları¹⁶, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin çevresinde oluşturulmaya çalışılan Türk tarih tezine destek olmuştur. Birinci Türk Tarih Kongresi’nde şekillenen ve 1937 yılındaki ikinci kongrede nispeten daha rafine hale getirilen anlayış, Batı dünyasının Türk milleti karşıtlığıyla onu ikinci sınıf bir ırk olarak görmek ve geldiği Asya bozkırlarına geri

12 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul 1967, s. 56-57. Karpat, Cumhuriyetin islah edilmiş modern ve Türk olan bir İslam dini istediğini belirtmektedir. Gerçekten de Cumhuriyet Hükümeti, toplumun inandığı dinin temel kutsal kaynaklarını anlamasını sağlamak için tercüme ve meal faaliyetlerinde bulunmuştu.

13 Türk Ocakları Hakkında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’ne verilen 25 Mart 1931 tarihli demeç, *ASD III*, s. 130.

14 Başbakan İsmet İnönü’nün 18 Haziran 1936 tarihli genelgesi ve uygulanmasına yönelik talimatname için bkz. *BCA*, 490-1-0-0/3-13-3, (03.07.1936), lef 10.

15 Gladys Baker’a verilen 21 Haziran 1935 tarihli demeç, *ASD III*, s. 137.

16 Halkevlerinin faaliyetleri için bkz. Anıl Çeçen, *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990; Cezmi Eraslan, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2003.

göndermek idealine karşı tarih ve arkeoloji ilminin yardımıyla karşı koymak amacındaydı¹⁷. Türk Tarihi Tetkik ve Türk Dili Tetkik Cemiyetlerinin çalışmalarından çok şey bekleyen Atatürk, Meclis açılışlarında yaptığı konuşmalarda; üzerine gönüllerinin titrediği “kültür işlerinin başında Türk tarihini, doğru temelleri üstüne kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta”¹⁸ olduğunu paylaşıyordu. Kurumların “her gün yeni hakikat ufukları açan, ciddi ve devamlı mesaisini takdirle yad eden” Atatürk, bu iki ulusal kurumun “tarihimizin ve dilimizin karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunamaz ilmi belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk milleti için değil ve fakat bütün ilim âlemi için, dikkat ve intibahı çeken kutsal bir vazife yapmakta olduklarına”¹⁹ inandığını dile getiriyordu. Kurumun Alacahöyük’te yaptığı kazılarda meydana çıkardığı “beş bin beş yüz senelik maddi Türk tarih belgeleri” diyerek nitelendiren Atatürk, bunların “cihan kültür tarihini yeni baştan incelemeyi gerektirecek mahiyette” olduklarını iddia ediyordu²⁰. Son yapılan araştırmalar söz konusu kurumların ve yaptıkları süreli ve ilmi neşriyatın “Türkiye’de çağdaş sosyal bilimlerin temellerinin atılmasına vesile olduğu” tespitini yapmaktadır²¹.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin Türk tarih tezini yansıtan dört ciltlik *Tarih* isimli kitabı 1931 yılında yayınlanmış ve liselerde ders kitabı olarak kullanılmak üzere okullara dağıtılmıştır. Dördüncü kitap Türkiye Cumhuriyeti’ne ayrılmıştır. Birinci kitabın girişinde yazılma sebebi izah edilerek 1000 yıllık din kavgalarının sonucu oluşan düşmanlık duygusu ile Batılı tarihçilerin “bu davalarda asırlarca İslam’ın piştarlığını (öncülüğünü) yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeğe” çalıştıkları ifade edilmiştir. Türk ve İslam tarihçilerinin de “Türklüğü ve Türk medeniyetini İslamlık ve İslam medeniyeti ile kaynaştırdıkları” Türklerin İslam’ı kabulünden önceki binlerce yıla ait devreleri unutturmayı “Ümmetçilik siyasetinin icabı ve din gayreti vecibesi” bildikleri değerlendirmesi yapılmıştır. Son olarak Tanzimat dönemiyle başlayan Osmanlılık cereyanıyla “Türk adının anılmaması, milli tarihin yalnız ihmal değil, hatta yazılmış olduğu sayfalardan kazınıp silinmesi yolunda” üçüncü bir etken olduğu suçlaması yapılmıştır. Bütün bunların sonucu olarak “Türklüğün,

17 Gazi Mustafa Kemal, milliyetçi olmakla birlikte Batı yolunda olabilmek için bütün ihtiyacı yine Batı’dan almayı lüzumlu görmesinde bir tenakuz görmediğini Vossische Zeitung muhabirine verdiği 30 Kasım 1929 tarihli demeçte, “Türkler medeniyette asıldır. Yunandan evvel İzmir taraflarında sâkin eski bir millet olduğumuzu ilmi bir surette ispat etmeye çalışıyoruz” diyerek bu yaklaşımını ortaya koymuştur. *ASD III*, s. 128.

18 Dördüncü dönem, dördüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşma, *ASD I*, s. 395.

19 Beşinci dönem, ikinci toplanma yılını açarken yaptığı 1 Kasım 1936 tarihli konuşma, *ASD I*, s. 405-406.

20 Türklerin Anadolu’ya Malazgirt’ten çok daha önce geldikleri ve uygarlıklar kurdukları düşüncesi çeşitli çevrelerde uzun zaman bir fantezi olarak görülmekle birlikte son yapılan kazılar neticesinde milattan önce de Türk boylarının Anadolu coğrafyasında yaşadıklarını ispat eden bulgular görülmektedir. Prof. Dr. Şevket Dönmez’in Amasya Oluz höyük kazılarında ulaştığı sonuçlar bu yaklaşımı desteklemektedir.

21 Tarih ve Dil Kurumu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve Yücel’in “Klasikler”inin Cumhuriyetin inşa sürecinde aydınlanmanın yapı taşlarını oluşturduğu tespiti için bkz. Zafer Toprak, *Cumhuriyet ve Antropoloji*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 189-190.

çadır, aşiret, at, silah ve muharebe” kavramlarıyla eşanlamlı olduğu kanısının okul kitaplarına girmesinden şikâyet edilmiştir²². Buna mukabil “Türk tarihinin, inkâr edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini bütün hakikatleriyle meydana çıkarabilmek için çalışmakta olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, bir kısım azasını tarih tedrisatındaki bu boşluğu doldurabilecek bir kitap hazırlamağa memur” etmişti. Bu büyük amaçla pek de uyuşmayacak bir acelenin var olduğunun farkında olan kurum, kitabın “ihtiyaca tam ve mükemmel şekilde tekabül edeceği iddia olunamayacağı(m)dan, noksanların, ilerde, yeni basılışlarda tamamlanacağını” duyurma ihtiyacı hissetmiştir²³. Kurum, daha ayrıntılı bilgi isteyenlerin *Türk Tarihinin Ana Hatları*, *Methal* kitabına müracaatını da tavsiye etmiştir. Türk milleti için milli bir tarih yazmak yolundaki ilk adım olarak görülen kitabın amacı ise “milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve seciyesinin esrarını meydana çıkarmak, Türkün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve millî inkişafımızın derin ırkî köklere bağlı olduğunu anlatmak” isteği olarak belirtilmiştir. Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti üyelerinin kaleme aldığı kitabın uzmanlarına hitap etmek üzere 100 adet basıldığı belirtilmektedir²⁴. Kitapların ana fikri Türklerin anayurdu Asya’da büyük medeniyetler kurduğu, iklim koşullarının zorlamasıyla büyük çoğunluğu batı yönünde olmak üzere göç eden Türklerin gittikleri yere medeniyetlerini de taşıdıkları yolundadır. Böylece Türklerin insanlığa ve medeniyete katkı sunan bir millet olduğu dünyaya gösterilmek istenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihine ayrılan dördüncü kitap ise 1931 yılına kadar olan gelişmelerin ayrıntılı işlendiği bir çalışmadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, iç ve dış siyaseti, ekonomik, sosyal-kültürel politikaları ve inkılapların işlendiği kitapta, Mustafa Kemal Paşa’nın tahsilinden barış dönemi hizmetlerine, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı’ndaki kahramanlıklarına yer verilmiştir. Mondros Mütarekesi süreci anlatılırken “31 Teşrin-i Evvel 1918 de Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı’na geçti. Artık Osmanlı ordusunun ve Türk milletinin ümit bağlayıp kurtuluş yolunun açılmasını kendisinden beklediği tek bir adam vardı: Mustafa Kemal”²⁵ tanımlamasıyla sürecin bundan sonra nasıl anlatılacağına ipuçlarını vermektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi hakkında ilk çalışmalardan biri olan Enver Ziya Karal’ın da 1944 yılında kaleme aldığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)* kitabı bunu göstermektedir. Kitap, “Birinci Cihan Harbi’nin Sonunda Osmanlı Devleti’nin Durumu” ile başlamıştır. Bölümde, azınlıkların çalışmaları, Türklük için zararlı cemiyetler, Osmanlı Hükümeti’nin görüşü ve milli cemiyetlerin kurulması ele alınarak

22 *Tarih I, Tarihtenevelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 5.

23 *Tarih I*, s. 6. Kitap, Türklerin ilk anayurdu, medeniyetleri, göçleri, Anadolu, İtalya, Afrika gibi coğrafyalarda kurulan devletlerin tarihiyle, Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu konularından sonra Hunlara kadar bilgiler içermektedir. Bununla birlikte kitabın “Beşer Tarihine Giriş” kısmında kâinat, tabiat ilişkisi insanın ataları gibi konularda toplumda yerleşik inançların dışında açıklamaların yer almış olduğunu, toplumun geleneksel, muhafazakâr kesimlerinin buna günümüze kadar uzanan bir tepki gösterdiklerini belirtmeliyiz.

24 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

25 *Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 26.

bölgesel kurtuluş çabalarına işaret edilmiştir. Bölüm, “Fakat hür, müstakil ve büyük Türkiye, başka bir tabirle Türk mucizesi bu cemiyetlerin dağınık çalışmalarından doğamazdı. Ancak müşterek duygu ve müşterek hedeften doğabilirdi. Böyle bir doğuş ta her şeyden önce bir şefin etrafında toplanmak ve onunla beraber çalışmakla mümkündü. Türk milleti içinde bu şefliği liyakat ve iradesiyle yapacak adam Mustafa Kemal'di”²⁶ hükmü ile bitmektedir.

Bununla birlikte Atatürk, Çanakkale Cephesi'nden 1938 yılındaki vefatına kadar sürecin hep merkezinde yer aldığı için Türkiye Cumhuriyeti Tarihi yazılırken kendisinin hakkında yazılanları ayrı tutmanın mümkün olmadığı da belirtilmelidir.

İnkılabın Tarihini Yazacak Kurumlar: İnkılap Tarihi Enstitüleri

Atatürk, “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir, yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanı şaşırtacak bir mahiyet alır”²⁷ anlayışına sahipti. Daha 1924'te Yunus Nadi Bey'e verdiği mülakatta İstanbul'dan ayrıldığı günden itibaren yaşanan gelişmeleri “vakayii mazbut ve mahfuz olan vesaikini tasnif etmek suretiyle” yazmak niyetini ifade etmişti. Türk milletinin henüz doğru bir tarihinin yazılmayışının sebebini “hakiki kârielerin vesaika istinat etmekten ziyade, ya birtakım meddahların veya birtakım hodgamların hakikat ve mantıktan âri sözlerinden başka memba bulamamak bedbahtlığı” olarak niteliyordu²⁸. Gâzi, kendisinin birinci etken olarak bulunduğu süreci yazarak millet ve gelecek nesiller için dikkat ve takip edilecek hususları gösteren temel bir kaynak bırakma görevini yaptığı kanaatindeydi²⁹.

Cumhuriyetin 10. yılı kutlamalarında yaptığı konuşmasının sonunu “beni hatırlayınız” öngörüsü/sitemi, temennisi, vasiyeti ile bitiren Gâzi, kendisinden sonraki dönemin gelişmeleri içinde Türk milleti tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Cumhuriyetin kurulması ve yerleştirilmesi sürecinin unutulması/unutturulması gibi bir keyfiyetle karşılaşabileceğini öngörmüş olmalıdır. Nitekim Millî Mücadele'yi yapan ve inkılapları gerçekleştirenler henüz hayatta iken tarihi yapanların üniversite gençliğine bizzat/doğrudan anlatmalarını sağlamayı önemli görmüştür. Bu maksatla, “üniversitelerin son sınıflarında Türk inkılabını ve anlayışını diğer milletlerin devrim hareketleri ve çağdaş siyasi akımları ile karşılaştırmalı bir şekilde” ele alacak inkılap tarihi dersinin verilmesi ihtiyacını dile getirmişti. Bu iş için 20 Haziran 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi bünyesinde Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü kurularak talimatnamesi tamamlanmış, ders verecekler belirlenmiştir.

26 Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)*, Maarif Vekâleti, Ankara 1944, s. 1-7. Karal'ın ilk inkılap tarihi derslerinin verilmesi sırasında siyasi tarih kısmının hocası Yusuf Hikmet Bayur'un yardımcısı ve kitabın yayınladığı sırada ise İnkılap Tarihi Enstitüsü müdürü olduğunu hatırlatalım.

27 Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s. 280.

28 7 Mayıs 1924 tarihli mülakat için bkz. *ASD III*, s. 99.

29 Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 596.

İnkılabın gerçekleştirilmesinde aktif rol alanların ders vermelerinin daha gerçekçi olacağı düşüncesinden hareketle 4 Mart 1934'teki ilk ders Yusuf Hikmet Bayur tarafından verilmiştir. Dört hoca ve dört yardımcının görevlendirildiği ilk aşamada:

Türk inkılabının siyasi tarihini Yusuf Hikmet Bayur ve yardımcısı Doçent Enver Ziya Karal,

Türk inkılabının dünyadaki diğer devrimler ile karşılaştırılmasını ve yerini Mahmut Esat Bozkurt ve yardımcısı Doçent Yavuz Abadan,

Dünyadaki siyasal parti sistemleriyle CHP'nin bunlar arasındaki yeri ve özelliklerini Recep Peker ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu,

Ekonomik konuları, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Rüçhan Naci ve daha sonra Ömer Lütfi Barkan birlikte vermişlerdir.

Görüldüğü üzere dersi vermek ile görevlendirilen kişiler Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşları olarak inkılabın yapılışında yer alan, eseri gelecek nesillere aktarmak durumunda olan kimselerdir. Dönem ruhunun da etkisiyle eser ve liderine saygı ve sevgi ile bağlı bir kesimin yetişmesine katkıda bulunmuşlardır. Maarif Vekâleti, İstanbul'daki girişimin ardından 9 Mart 1934'te Ankara Hukuk Mektebi'nde de bir inkılap kürsüsü açılmasını kararlaştırmıştır. Ankara'daki dersler 20 Mart'ta Başbakan İsmet İnönü'nün verdiği konferans ile başlamıştır. İnönü; inkılabın yalnız siyasi sonuçlarının değil sosyal ve ahlaki sahadaki anlamının da incelenmesinin zorunluluğuna dikkat çekerek İnkılap tarihi kürsüsünün bunu yapması gerektiğini belirtmiştir.

İnkılap derslerinin okutulmasıyla ilgili en önemli adımlardan birisi 15 Nisan 1942 tarih ve 4204 sayılı kanunla Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne bağlı "Türk İnkılabı Tarihi Enstitüsü"nü kurulması ve Türkiye Cumhuriyeti rejimi dersi müfredatının yayınlanması olmuştur. İstiklal Harbi ve Türk inkılabı ile Türkiye Cumhuriyeti rejimi şeklinde iki ana bölümden oluşan ders, yükseköğrenim gençliğine zorunlu hale getirilmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in son derece ilmî bakış açısıyla; evvela derslere esas olacak malzemelerin toplanması ihtiyacı görülmüş, bunun için "istiklal savaşının, inkılabın ve cumhuriyet devrinin en küçük vesikalarına kadar toplamak, madde, yazı hatta söz olarak neler varsa bunları bir araya getirmek ve tarih ilmi usulleriyle bunları tetkik etmek, neşredilmesi lazım gelenleri neşredip yaymak ve inkılap tarihine ait, istiklal savaşına ait dersleri bu toplanmış maddelere dayandırmak" vazifesi enstitüye verilmiştir. Bu kısmının herhangi bir itiraza mahal vermeyecek kadar iyi niyetli ve ilmî olduğu açıktır³⁰.

30 Türkiye'de çok partili siyasi hayat sürecinde yaşanan askeri darbelerden, bilhassa 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi konularında darbeyi yapanların anlayışı çerçevesinde bir Kemalist ideoloji dayatmasının görüldüğü ifade edilmelidir.

Enstitü ve kürsülerin kurulmasından sonra Cumhuriyet devrini içeren ilk ciddi araştırmalar kaleme alınmaya başlanmıştır. Y. Hikmet Bayur'un *Türk İnkılap Tarihi, Yeni Türk Devleti'nin Harici Siyaseti, Atatürk Hayatı ve Eseri* gibi çalışmaları M. Esat Bozkurt'un *Atatürk İhtilali*, A. Afetinan ve Tevfik Bıyıklıoğlu'nun eserleri bu meyanda sayılmalıdır. Atatürk'ün vefatından sonraki süreçte kültür politikalarında yaşanan köklü değişimin neticesi olarak bu çalışmalar büyük oranda durmuştur. Tarih Kurumu, 1950'li yıllarda Atatürk ve Millî Mücadele konularında araştırma ve hatıra kitapları yayınlamak faaliyetini sürdürmüştür³¹. Yusuf Hikmet Bayur'un 1963 yılında hazırladığı *Atatürk, Hayatı-Eseri* kitabının önsözündeki: "Bu eser bir Atatürkçünün eseridir, ancak objektif olmaya elden geldiğince çalışılmıştır. Bazen uzun tartışmalardan sonra da olsa Atatürk'le anlaşamadığım nokta pek kalmamış gibidir. Onun bu gibi tartışmalara yol açması ve bunları araması büyüklük ve dehâsının ayrıca bir belirtisidir" şeklindeki değerlendirmesi yakın çevrenin yazdıklarını değerlendirirken dikkate alınması gereken temel bir husustur³². Türk İstiklal Harbi sırasında birlikte çalıştığı, ancak Cumhuriyetin ilanı sonrasında siyasi bir yol ayrımına gittiği Rauf Orbay, Halide Edip Adivar gibi asker ve sivil şahsiyetlerin Atatürk'ün şahsına ve kurduğu idareye yönelik sert eleştirileri vardır. Yurt dışında yayınlanan Atatürk değerlendirmelerinin neredeyse tek istisnası H. C. Armstrong'un yazdığı *Bozkurt* kitabıdır. Mustafa Kemal Paşa'yı içgüdüsel bir komitacı ve mutlak diktatör olarak tanımlayan kitabın Türkiye'ye girmesi hükümet tarafından yasaklanmıştır³³.

Atatürk'ten Sonra Türkiye Cumhuriyeti ve Tarihine Genel Bir Bakış

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Sovyetlerin 1925 antlaşmasını yenilememesi ve savaşın sonlarında, 19 Mart 1945'te Doğu Anadolu'dan toprak ve boğazlarda üs talep etmesi üzerine Batı eksenine yönelmek zorunda kalmıştır. İsmet İnönü, dünyada büyük yıkıma sebep olan savaşa muhataplarının bütün ısrarlarına karşın girmemeyi başararak

31 Tarih Kurumu, Tevfik Bıyıklıoğlu'nun "Trakya'da Millî Mücadele" kitabını 1955'te, Mazhar Müfit Kansu'nun "Erzurum'dan Ölümine Kadar Atatürk'le Beraber" kitabını 1966'da basmıştır. Kazım Özalp'ın "Millî Mücadele Tarihi" 1971, Yaveri Şükrü Tezer'den temin edilen "Atatürk'ün Hatıra Defteri" 1972 tarihlidir. Uluğ İğdemir'in yayınladığı Atatürk'ün Anafatılar ve Arıburnu muharebelerine dair çalışmaları ise 1960'lı yıllardadır. Afetinan'ın 1959 yılında Türkiye İş Bankası Kültür yayınlarından çıkan *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* kitabı Atatürk biyografisi ve yazarın şahsi hatıralarını, tuttuğu notları içermek bakımından önemli bir kaynak olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolu döşeyen gelişmelerin kronolojisi: "Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi" 1970'de, "Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi" ise 1983 yılında yayımlanmıştır.

32 11 Kasım 1938 günlü dünya gazetelerinin onun için, "Türkiye'yi Özgürleştiren Adam", "Modern Türkiye'nin Kurucusu", "Yeni Türkiye'nin Yaratıcısı", "Dahi Devlet Adamı" sıfatlarını kullanmaları döneminde dünyada önemsendiğini gösteren deliller olarak sayılabilir. Geniş bilgi için bkz. *Dünya Basınında Atatürk*, haz. Nuri Çolakoğlu, Doğan Kitap, İstanbul 2018.

33 H.C. Armstrong, *Bozkurt, Kemal Atatürk'ün Yaşamı*, çev. Gül Çağalı Güven, Arba Yayınları, İstanbul 1996. Kitap hakkında "Adamcağız yaptığımız sefahati eksik yazmış, bu eksiklikleri ben ikmal edeyim de kitaba müsaade edilsin ve memlekette okunsun diye latife ettiğim!" Kılıç Ali'nin hatıralarında kendine yer bulmuştur. Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Sel Yayıncılık, İstanbul 1955.

Türkiye'yi yıkımdan kurtarmak şerefine layık görülmüştür. Aynı İnönü'nün, kurulan yeni dünya düzeninde yer alabilmek, savaşa girmemesine karşın Türkiye'nin Amerikan yardım programına dâhil olmasını sağlamak için kalkınma planı önceliklerini tamamen değiştirmesinin etkileri dikkat çekici mahiyettedir. Batı dünyasının önceliklerine uymak için çok partili siyasi hayatı başlatıp yerleşmesini sağlamak başarısının sahibi de İnönü olmuştur. 1939-1944 yılları arasında kendisine en yakın gazetecinin ifadesiyle adeta ağzından çıkan söz kanun hükmünde olan³⁴ İsmet İnönü'nün yakın mesai arkadaşı ile -partinin grup başkan vekili ve sözcüsü Faik Ahmet Barutçu- yaptığı sohbetlerde Atatürk için adeta “diktatör” tanımlamasında bulunması ilginçtir³⁵. İsmet İnönü, Atatürk'ün vefatından hemen sonra laiklik konusunda radikal uygulamalara gidip başta Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi olmak üzere muhafazakâr kesimlerin büyük tepkisini çekmiştir³⁶. Aynı İnönü, çok partili hayatın başlangıç sürecinde bilhassa Müslüman vatandaşların beklentilerinin karşılanması gereğini görüp 1947 Kongresi'nden sonra din dersleri, imam-hatipler ve İlahiyat Fakültesi açılmasının gereğini takdir ederek radikal laiklik uygulamalarından vazgeçmeyi bilmiş ve etrafındakileri de yönlendirmiştir³⁷. Bütün bu hamlelere karşın 14 Mayıs seçimlerinde iktidar değişikliği olmuştur. Yeni hükümetin ilk icraatlarından birinin ezan konusunda olması dikkat çekicidir³⁸. Başbakan Menderes'in ezanın Arapça okunmasına verilen cezayı kaldırmasının toplumun muhafazakâr kesiminin vicdanında bulduğu müspet karşılığın siyasetçiler için paha biçilemez olduğunu belirtmeliyiz. Bu minnettarlığın günümüze kadar sürmesi, toplumun meşruiyet kaynaklarında büyük bir değişimin olmadığını göstermektedir.

Diğer taraftan kurucu liderin büstleri ve manevi hatrasına dönük fiili saldırıların artması üzerine yeni hükümetin girişimi ile çıkarılan 5816 sayılı kanunla³⁹ Atatürk'ü koruma ihtiyacının hissedilmesi geçen sürede toplumun belli kesimlerinin istismarcı

34 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, Tek Parti'den Çok Parti'ye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 21-26.

35 Faik Ahmet Barutçu Trabzon'da Aralık 1918'de çıkmaya başlayan ve 1925'te Tahrir-i Sükun Kanunu'yla kapatılan gazetesinin sahibidir ve Atatürk'ün ölümüne kadar siyasete girememiş eski bir ittihatçıdır. Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar II*, yay. haz. Mustafa Everdi, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001, s. 784, 868-890.

36 1939 Kasım ayında Cuma ve Teravih namazlarının camiler dışında diyanetin belirlediği yerlerde cemaatle kılınmasına Ankara valiliğinin mâni olması üzerine diyanet işleri başkanının 15 yıldır yaptıkları uygulamanın neden değiştirildiğini sorma ihtiyacı hissetmesi aslında neyin değiştiğini göstermektedir. Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin şikâyeti üzerine Başvekâletin isteğiyle Vali Tandoğan'ın açıklamaları için bkz. *BCA*, 30-10-0-0/26-151-14.

37 Muhterem kızları Özden İnönü ile 2011 yılında, vefatının 35. yılında Malatya Üniversitesi'nde gerçekleştirdiğimiz anma paneli sırasında yaptığımız görüşmede merhum babasının dışarda din ile ilgili katı tutumuna karşın eve geldiğinde namazlarını kıldığını, Ramazan'da orucunu tuttuğunu aktarmıştı. Özden Toker'in genel hatlarıyla aynı şeyleri panelde de söylemesi, İnönü neslinin laiklik konusunda bazı şeyleri yanlış anladığını düşündürmektedir. Bkz. <https://www.atam.gov.tr/duyurular/pasa-kizi-dedi-ki>. (Erişim Tarihi: 10.09.2023).

38 02/06/1941 tarihli 4055 sayılı kanunun şapka, ezan ve kamet hakkındaki cezai hükümlerinin kaldırılmasına yönelik 17/06/1950 tarihli düzeltme için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7535.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.09.2023).

39 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5816.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).

tutumunu göstermektedir. Bu kanunun günümüzde de zaman zaman tartışma konusu olması muhafazakâr kesimde yarattığı rahatsızlığın geçmediğini göstermektedir. Bu, aynı zamanda kuruluş sürecinde yapılanların topluma anlatılmadığı, benimsetilemediği gerçeğinin de ifadesi durumundadır. Çok partili dönemin yöneticilerinin demokrasiye kendi iktidarlara döneminde istediklerini yapmak, muhalefeti dikkate almamak, onların da iktidar olurlarsa aynı şeyi yapmaları anlamını yüklemelerinden kaynaklanan ve ekonomik sıkıntılardan beslenen hoşnutsuzluklar on yıllık dönemin son çeyreğinde toplumsal ayrışmayı zirveye çıkarmıştır. Askerin, rejimi muhafaza gerekçeli müdahalesinin akabinde Atatürk ilke ve inkılaplarına sahip çıkarak geniş toplum kesimlerinin beklentilerini karşılayacak sosyal reformlar yapmak söylemi, probleme kalıcı bir çözüm getirecek boyuta erememiştir. Siyaset yapımcıların askeri darbeleri takiben toplumdaki farklı eğilimleri aynı şemsiye altında birleştirme sloganı ile iktidarı almaları ve sonrasında safları sık tutmak anlayışı ile toplumu yeniden farklı kamplara bölmeleri ordu müdahalelerini 10 yılda bir tekrarlanan alışkanlık haline getirmiştir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki çoğulcu demokrasi idealinin gittikçe uzaklaştığını düşündürmektedir. 1980'li yıllarda buhrandan çıkışın yolu olarak Atatürk düşüncesi, ilke ve inkılaplarına sahip çıkmak ve toplumun Müslüman kimliğinin öne çıkarılmasını harmanlayan bir sentez ortaya konulmuştur.

Tarihi sürecin kısa bir değerlendirmesinin ardından tarih eğitimi konusuna geri dönülecek olursa 1942 yılının, bu alanda yeni bir dönemi işaret ettiği görülmektedir. Batılı olabilmek için Batı kültürünün temelini oluşturan Antik Yunan ve Latin düşüncesinin, insanı hayatın merkezine koyan ürünlerinin çevrilerek eğitimde kullanılması olarak tanımlayabileceğimiz hümanizma dönemi, 1940'lardan 1970'lerin sonlarına kadar devam edecek ve hem tarih yazımını hem kültür politikalarını derinden etkileyecektir. Bu anlayışla bu dillerdeki ve batı dillerindeki klasiklerin tercümesi hareketi başlatılmıştır⁴⁰. Sürecin lideri konumundaki Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in *Klasikler* dizisinin her kitabının başında yer alan ifadesiyle: "Bir milletin diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi, zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır". Bu bakımdan tercüme faaliyetinin medeniyet davası için etkili olduğuna inanan Yücel, "hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir" kanaatindedir. Tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir şekilde yönetmenin "Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek,

40 Hümanizma kavramının tarihi arka planı, etimolojisi ve Türkiye özelinde yaşanan tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Işıl Çakan Hacıbrahimoglu, *Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

onun genişlemesine ilerlemesine hizmet etmek” olduğunu belirtmektedir⁴¹.

Bu anlayışın tarih ders kitaplarına yansımaları uzun süreli ve kapsamlı olmuştur. 1952 yılına kadar okutulan kitaplarda Türk tarih ve medeniyetine ayrılan kısmın yarıya düşürüldüğü (%4,4), Anadolu medeniyetleri bahsinin yerini (%9) korurken Yunan tarih ve medeniyetinin %18’den %31’e, Roma tarih ve medeniyetine ayrılan hacmin de %22,1’den %30,2’ye çıkarıldığı anlaşılmıştır⁴². Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılarak 1952 yılından itibaren bu ders kitaplarının yerine okutulmaya başlanan ders kitabında ise Türk tarihi ve uygarlığına %9,9, Antik Yunan tarihi ve uygarlığına %24,2, Roma tarihi ve uygarlığına ise %23,6 oranında yer ayrıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu kitabın 1989 tarihli baskısında; 1982 yılındaki köklü değişikliklere karşın Türk tarihiyle ilgili konuların ağırlığı %3,7’ye düşürülürken, Anadolu medeniyetlerine %10,2, Yunan tarihi ve medeniyetine %23,3, Roma tarihi ve medeniyetine ise %27,8 oranında yer verilmiş olması bu anlayışın gücünü göstermek bakımından dile getirilmektedir⁴³. Buna mukabil 1975-1977 yıllarında işbaşında olan I. Milliyetçi Cephe Hükümetleri sırasında, Türk kültür tarihinin en önemli uzmanlarından biri olan İbrahim Kafesoğlu’nun, öğrencisi Altan Deliorman ile kaleme aldıkları tarih kitaplarıyla lise öğrencilerinin uzun bir aradan sonra ilk defa İslam öncesi Türk tarihi ağırlıklı, milli bir müfredatla karşılaştıklarını söyleyebiliriz. Bu kitapların ilkinde Türk tarihi ve medeniyeti bahisleri %65 gibi bir yoğunluğa ulaşırken⁴⁴ ikinci kitapta İslam tarihi ve Türk-İslam devletleri ağırlıklı yer tutmuştur. İnönü döneminde sadece sosyal ve kültürel politikalarda değil, dış politikada da Atatürk döneminden farklı uygulamalar söz konusu olmuştur.

12 Eylül/Yüksek Öğretim Kurulu Dönemi

20 Temmuz 1974 tarihli Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan sonra ABD ile olan ilişkilerin kötüleşmesi, askeri ve mali kısıtlamalara paralel olarak yaşanan ekonomik sıkıntıların tetiklediği toplumsal rahatsızlıklar, arabesk kültürü desteklerken yükseköğrenim gençliği arasında fikir tartışmalarından silahlı çatışmalara geçilmesi de toplumsal barışı ortadan kaldırmıştır. Öğrenciler, işçi, memur, öğretmen polis gibi grupların kendi arasında devrimci/milliyetçi ayrımına gidip çatışma durumuna gelmesi can ve mal güvenliğini ortadan kaldıracak boyutlara ulaştığı sırada yapılan müdahale sonrası yeni bir devre açılmıştır.

41 Çocukluğu Yenikapı Mevlevihanesi’nde geçen Yücel’in Atatürk ile temasları ve Mevlevi kültürünün şekillendirdiği gönül adamlığı ile Türkiye’nin meselelerini eleştirel akılla çözecek olan aksiyon insanını içinde birleştirip farklı bir tip oluşturduğu değerlendirmesi için bkz. Ahmed Güner Sayar, *Hasan Ali Yücel’in Tasavvufi Dünyası ve Mevleviliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s. 92-105. Bununla birlikte dönemin lider ve şef eksenli siyaset ortamından soyutlanmadan Batı medeniyeti dairesine Latin ve Grek klasikleri üzerinden gitmeyi en emin yol olarak gören bir noktaya geldiğini de belirtmek gerekecektir. Tercüme faaliyetlerinde %90 Batı, %10 Şark klasiklerinin tercih edilmiş olması da bu noktayı doğrular mahiyettedir.

42 Turan, a.g.m., s. 631.

43 Turan, a.g.m., s. 632.

44 Turan, a.g.m., s. 633.

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası süreçte üniversitelerde koordinasyonu sağlamak için kurulan Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) kanunu, gerçekleştirilen teşkilat, amaç ve ilke değişiklikleriyle Atatürk ve milli tarih eksenine yeniden dönüş arzusunu göstermiştir. Amaç, “Öğrencileri Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan kişiler olarak yetiştirmek”⁴⁵ olarak belirlenmiştir.

Buna paralel olarak “Milli kültürümüz, örf ve adetlerimize bağlı, kendimize has şekil ve özellikleri ile evrensel kültür içinde korunarak geliştirilir ve öğrencilere, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü kazandırılır”⁴⁶ temel kazanımı doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak Yakınçağ tarihi kürsülerine Türkiye Cumhuriyeti adı ilave edilmiştir. Tarih bölümünde normalde Birinci Meşrutiyet’e kadar olan devrenin anlatılmasıyla yetinilen müfredata Birinci Dünya Savaşı’na kadar olan kimi gelişmeler de ilave edilme ihtiyacı hissedilmiştir⁴⁷.

Aynı süreçte milletin büyük çoğunluğunun oyu ile kabul edilen 1982 Anayasası’nın 134. maddesi uyarınca: “Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü,

45 10. Yıl Nutkunu “Ne mutlu Türk’üm diyene” sözüyle bitiren, milletçe başarılan büyük işlerin en önemlisi olarak temeli Türk milli kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti’ni gösteren, Milli Mücadele’nin başından itibaren hareketin kendi ismiyle anılmasına tepki gösteren Atatürk’ün yeni bir milliyetçilik yaratmış gibi gösterilerek bir aşırılığa gidildiğine işaret etmeliyiz.

46 Yüksek Öğretim Kanunu, İKİNCİ BÖLÜM Genel Hükümler Amaç: Madde 4 – Yükseköğretimin amacı: a) Öğrencilerini; (1) ATATÜRK İnkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı, (2) Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan, (3) Toplum yararını kişisel çıkarının üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu, (4) Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren, (5) Hür ve bilimsel düşünce gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, (6) Beden, zihin, ruh, ahlak ve duyu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş, (7) İlgii ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek, aynı zamanda kendi geçim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel kültürüne sahip, vatandaşlar olarak yetiştirmek, b) Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olarak, refah ve mutluluğunu artırmak amacıyla; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak ve hızlandıracak programlar uygulayarak, çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelmesini sağlamak, c) Yükseköğretim kurumları olarak yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla işbirliği yapmak suretiyle bilim dünyasının seçkin bir üyesi haline gelmek, evrensel ve çağdaş gelişmeye katkıda bulunmaktadır. Ana ilkeler: Madde 5 – Yükseköğretim, aşağıdaki “Ana ilkeler” doğrultusunda planlanır, programlanır ve düzenlenir: a) Öğrencilere, ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı hizmet bilincinin kazandırılması sağlanır. b) Milli Kültürümüz, örf ve adetlerimize bağlı, kendimize has şekil ve özellikleri ile evrensel kültür içinde korunarak geliştirilir ve öğrencilere, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü kazandırılır. c) Yükseköğretim kurumlarının özellikleri, eğitim-öğretim dalları ile amaçları gözetilerek eğitim-öğretimde birlik ilkesi sağlanır. d) Eğitim-öğretim plan ve programları, bilimsel ve teknolojik esaslara, ülke ve yöre ihtiyaçlarına göre kısa ve uzun vadeli olarak hazırlanıp sürekli olarak geliştirilir. e) Yükseköğretimde imkân ve fırsat eşitliğini sağlayacak önlemler alınır. (YÜKSEKÖĞRETİM KANUNU Kanun Numarası: 2547 Kabul Tarihi: 04.11.1981) *Resmî Gazete*, S. 17506, (06.11.1981); *Düster*, Tertip: 5, C. 21, s. 3.

47 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kürsüsü başkanı Nejat Göyünç’ün girişimiyle Prof. Dr. Salih Tuğ tarafından Türk-Arap İlişkileri dersinin verildiğini hatırlamaktayız.

Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde” kurulan Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Cumhuriyet tarihi hakkındaki araştırmaların yeni bir safhasının başladığı söylenebilir⁴⁸. Kurumun bünyesinde Atatürk tarafından kurulan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun yanı sıra yeni oluşturulan Atatürk Araştırma ve Atatürk Kültür Merkezleri bu yeni dönemin resmî ve ilmî altyapısını oluşturmak üzere teşkilatlandırılmışlardır. Yine 1982 Anayasası'nın 174. maddesinde yer alan ve Atatürk döneminde kabul edilen “İnkılap Kanunlarının Korunması” hakkındaki madde ile Cumhuriyetin ilk yıllarında değişimin kalıcılığını ve şumulünü gösteren kararların sahiplenilmesi, yeni dönemin parametrelerinin nasıl şekillendirileceğini göstermektedir⁴⁹.

“Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” dersi eğitimi ortaokul son sınıftan üniversitelerin son sınıfına kadar mecburi hale getirilmiştir. Lise tarih birinci sınıf ders kitaplarında ise içeriğin büyük oranda Türk tarihinin ana hatlarından esinlendiğini; ancak ağırlığın Türk ve İslam devletleri tarihine ayrıldığını söylemek mümkün görünmektedir⁵⁰. Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanındaki araştırmaların zeminini başlangıçta öncelikle Atatürk, ilkeleri ve Türk İstiklal Harbi konuları oluşturmuştur. Bu dönemde Ankara Üniversitesi Türk

48 Kanun Numarası: 2709 Kabul Tarihi: 18.10.1982. *Resmî Gazete*, S. 17863 (Mükerrer), (09.11.1982); *Düster*, Tertip: 5, C. 22, s. 3.

49 1982 Anayasası BEŞİNCİ KISIM ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER I. İnkılap kanunlarının korunması Madde 174 – Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz: 1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu; 2. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun; 3. 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun; 4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikâh esasını aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü; 5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun; 6. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Kanun; 7. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun; 8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun, Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifak'tan Günümüze*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s. 312.

50 Birinci sınıfların kitabı, tarihin tanımı, devirleri, takvim ve Türk takvimleri, Türklerin anayurdu ve göçler, Asya, Mısır, Ege, Roma ve Anadolu medeniyetleri, İslamiyet'ten önce kurulan Türk devletleri, kültür ve medeniyetleri ve İslam tarihi başlıkları altında 7 ünite halindedir. Bkz. Faruk Sümer, Yüksel Turhal, *Tarih Lise 1*, İstanbul 1986; Hakkı Dursun Yıldız-Coşkun Alptekin-İlhan Şahin-İdris Bostan, *Tarih Lise 1*, Servet Yayın Dağıtım, İstanbul 1989. İkinci sınıflarda ise önce kavimler göçünden Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar olan dönem, Selçuklu, İslam tarihi ağırlıklı yer alırken (bkz. Niyazi Akşit, *Tarih Lise 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986), sonraları Osmanlı Tarihi ve Avrupa Tarihi ağırlıklı olarak yer alan konular olmuştur (Erdoğan Merçil-İsmet Miroğlu-Yusuf Halaçoğlu, *Lise Tarih II*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993). Lise son sınıfların tarih ders kitaplarında ise ağırlıklı olarak Osmanlı tarih ve medeniyeti ile devrindeki Avrupa gelişmeleri işlenmiştir. İmparatorluğun dağılması, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı özet mahiyetinde gösterilirken, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bir alt başlık olarak ele alınmamıştır. Bkz. İsmet Miroğlu-Yusuf Halaçoğlu, *Lise İçin Tarih III*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1989; Hakkı Dursun Yıldız-Coşkun Alptekin-İlhan Şahin-İdris Bostan, *Tarih Lise 3*, Servet Yayın Dağıtım, İstanbul 1991.

İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün yüksek lisans ve doktora programlarının mezunları Cumhuriyet tarihi çalışmaları için büyük bir araştırmacı kaynağı olmuştur⁵¹.

1982 düzenlemesinde İstanbul, Ankara, İzmir ve Erzurum'da dört yeni Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü kurulmuştur. Lisans düzeyinde inkılap tarihi dersleri vermek, alanda araştırma yapmak ve lisansüstü çalışmalar yürütmek üzere görevlendirilmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dallarında Millî Mücadele, Cumhuriyetin kuruluşu, Cumhuriyet dönemi eğitim ve iktisat politikaları, Atatürkçü düşünce sistemi, Türk demokrasi tarihi ve Türkiye'nin dış politikası bilimsel yöntemlerle araştırılmakta ve bu konularda dersler verilmektedir. Büyük önder Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyeti işlerken, O'nun Türk dünyası hakkındaki düşünceleri ile demokratikleşme alanındaki çabaları araştırmalara ve derslere konu olmuştur.

1990'lı yıllar, Atatürk, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi konularındaki çalışma ve yayınların büyük bir ivme kazandığına şahit olmuştur. Gerek Atatürk Araştırma Merkezi, gerekse üniversitelerde anabilim dalı olarak yaygınlık kazanan kürsülerin mensupları tezler, araştırma eserleri hazırlamakta ve yayınlamaktadırlar. Atatürk Araştırma Merkezi: *Nutuk* (1989), *Atatürkçü Düşünce* (1992), *Söylev ve Demeçler I-III* (1997), *Doğumundan Ölümüne Kaynakçalı Atatürk Günlüğü* (1999) gibi temel kitapların yanı sıra Atatürk, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli konuları hakkında başta üniversitelerde yapılmış ihtisas tezleri olmak üzere araştırmalar yayınlamakta, dört yılda bir Uluslararası Atatürk Kongresi düzenlemektedir.

Atatürk Araştırma Merkezi'nin 2000-2003 senelerinde Durmuş Yalçın editörlüğünde yayınladığı iki ciltlik *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* kitabı, bilhassa üniversitelerin tarih bölümlerinde yakın dönem gelişmelerini öğrenmeye duyulan ihtiyacı büyük ölçüde karşılamıştır⁵². Tecrübeli bir devlet adamı olan editörün yönetiminde çeşitli üniversitelerde görev yapan bir grup yazar (bu satırların yazarı da dâhil) resmî-gayriresmî görüş çerçevesinde herhangi bir yönlendirme ve dayatma ile karşılaşmadan bölümleri kaleme almışlardır. Bu kitap, Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet arasındaki devamlılığı göstererek öncekini yok saymayan, sonrakinin neyi niçin yaptığını izah etmeye çalışan ilmi bir çalışma olarak kabul görmüştür diyebiliriz.

Bu devrede üniversitelerde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersleri bütün bölümlere verilmeğe başlayarak umumileşmiştir. Hemen her üniversitede, ilgili birimde görev yapan

51 Bilhassa 1983-1987 döneminde müdürlük yapan Prof. Aydın Taneri ve Prof. Dr. Mustafa Kafalı'nın yönetiminde, Türk tarihinin her dönemi ile barışık akademisyen adayları yetiştirilmeye odaklanıldığını söylemeliyiz.

52 İki ciltlik kitap, yirminci yüzyılın başlarından itibaren dünyadaki gelişmeler ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi ile başlayıp, Atatürk sonrasında Türkiye'yi 1980'lere kadar inceleyen, 2000'li yıllara kadar olan gelişmeler hakkında bilgi vermektedir. Üniversitelerin pek çoğunda ders kitabı olarak da okutulmuştur.

hocaların yazdığı içerikleri büyük oranda benzer konuları içeren inkılap tarihi kitapları dolayısıyla küçük de olsa bir maddi getiri alanı ortaya çıkmıştır⁵³.

İnkılabın ve ilkelerin Türk tarihindeki izlerini ilmî olarak izah eden ilk çalışma İbrahim Kafesoğlu ve Mehmet Saray tarafından kaleme alınmıştır⁵⁴. Kafesoğlu, ilkeleri tek tek ele alırken anlayış ve uygulama bakımından izlerini Türk tarihinin en eski devirlerinden; Asya Hunlarının yaşantılarından başlayarak Osmanlı son döneminde görülen örneklerine bağlamıştır. Çalışmanın amacını; “Aziz Atatürk’ün, Türk Milleti’nin muasır medeniyet seviyesine ulaşması için ortaya koyduğu ilkelerinin ne kadar Türk tarihinin temellerine dayandığını, bunun ise milli birliğimiz ve kültür bütünlüğümüz için ne derece isabetli ve müsait bir ortam hazırladığını izah etmeye çalıştık” şeklinde açıklamıştır. Kafesoğlu, 40 sayfalık bölümünde Türk devlet ve toplum hayatındaki kültürel devamlılığın altını çizmiş, ortaya çıkmış olan farklılıkları göstermiştir⁵⁵.

1990 sonrası döneminin öne çıkan başlıklarını akademik çalışmalar açısından birkaç başlık altında değerlendirmek mümkün görünüyor. Türkiye’nin Yakınçağı nerede bitip Cumhuriyet nerede başlamıştır, Mütareke döneminde Osmanlı yönetimi nasıl tanımlanmalıdır. Cumhuriyet ve inkılapların genel karakteri ne kadar Osmanlıdır. Devamlılık hangi alanda ne ölçüdedir? Başlangıçta Atatürk’ün büyük Nutuk’u ana kaynak olarak kullanılmaktayken, 1987-1990 döneminde devlet arşivlerine yapılan nitelikli uzman kadro takviyesinin etkisiyle birbiri ardına açılan tasnifler Cumhuriyet tarihi başta olmak üzere araştırmacılara büyük kaynak sağlamıştır⁵⁶.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin kuruluşunun nereden başlaması gerektiği konusundaki tartışmalar günümüzde de mevcuttur. Gerek inkılap tarihi kitapları gerekse Cumhuriyet tarihi alanında çalışanlar, Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet dönemleri ve bu süreçteki fikir hareketleriyle süreci başlatmaktaydılar. Avrupa tarihine göre belirlenmiş çağ ayırmalarına göre yetişen kimi akademisyenler Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş süreci anlatılırken Yeni Osmanlıların Cumhuriyet tartışmalarına değinilmesine: alan ihlali yapıyor gerekçesiyle olumlu bakmamışlardır. Ancak 2000’li yıllar itibarıyla onların da Cumhuriyet Tarihi doçentlik jürilerinde yer almaya başlamaları tartışmanın geldiği noktayı göstermektedir. Her şeyden önce 1870’li yıllarla sınırlanan Yakınçağ Tarihi dersleri ve çalışmalarının Türkiye

53 Bu durumun yarattığı sıkıntıları gidermek amacıyla dönemin YÖK başkanı tek bir inkılap tarihi kitabı hazırlatarak bunu bütün üniversitelere tavsiye etme kararını bu satırların yazarına bildirmişti. Ancak bu çalışma şimdiye kadar sonuçlanmadı.

54 Milliyetçi kimliğinin yanı sıra İslam öncesi Türk/kültür tarihi konularının en yetkin ismi olan Kafesoğlu, “Türk İslam Sentezi” başlıklı çalışmasını tamamladıktan hemen sonra (1984) vefat etmiştir. Kitap, Aydınlar Ocağı tarafından 1985 senesinde yayımlanmıştır.

55 İbrahim Kafesoğlu-Mehmet Saray, *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1983.

56 1987-1990 döneminde İsmet Miroğlu, 1990-1992 yılları arasında Yusuf Halaçoğlu’nun idaresinde, Osmanlı arşiv belgelerinin tasnif ve araştırmacılara açılması konusunda büyük mesafe alındığını belirtmeliyiz.

Cumhuriyeti'nin kuruluş yılına kadar getirilir olmasının akademik farkındalık bakımından bir kazanç olduğuna işaret etmeliyiz. Tarih çalışmalarında Türkiye'de görülen dönemlere ayırma uygulaması başlangıçta örnek alınan kaynağa sadakat düşüncesiyle birlikte dokunulmaz bir hareket/araştırma alanına sahip olma lüksünden kaynaklanmaktaysa da son dönemde ideolojik etkinin daha ön planda yer aldığı tespiti yapılmaktadır⁵⁷.

1990'lı yılların başında üniversitelerde başlayan akademik çalışmalar Cumhuriyetin kuruluşunu 1914-1924 periyodunda ele almıştı. 1994 yılından itibaren süreci Cumhuriyet kavramının tartışılmaya başlandığı Birinci Meşrutiyet öncesinden başlatmayı yeğleyen bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu çalışılırken; kurucu neslin içine doğduğu dönemin sosyal ortamı, eğitim, iç ve dış siyaset, din, kültür ve ekonomik şartların, imkânların yapılan işler ve alınan kararlarda en temel belirleyici olduğu gerçeğinden hareket edilmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu süreci anlatılırken on dokuzuncu asrın son çeyreğinden başlamak ihtiyacının ilmi ve anlaşılır bir hareket noktası olduğu kanaatindeyiz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de TBMM'de yaptığı son dönem açılış toplantısı konuşmasında belirttiği üzere: ülke, toplum ve tarihî yaşamışlıkların ışığında belirlenen politikalar, atılan adımlar, verilen mücadeleler devlet ve millet tarihini oluşturmuştur⁵⁸. Bu dönemde yaşayan neslin aldığı eğitim, kültürel tartışmalar, uygulamalar, maruz kaldığı ekonomik sıkıntılar, katılmak zorunda kaldığı savaşlar neticesinde ortaya koyduğu netice olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'ten itibaren hayata geçirdiği politikaların mahiyetini, şiddetini belirleyen en temel etken olmuştur. Türk inkılap tarihi için ise yine Atatürk'ün yaklaşımını akli ve mantıklı buluyoruz. 1925 yılında, Osmanlı çağdaşlaşma sürecine ve neticesi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni bir hukuk anlayışı ve hukuk erbabı oluşturmak için giriştiği inkılabı izah ederken bu noktaya parmak basmıştır. “Türk milletinin muasır medeniyetin vasıflarından ve feyizlerinden müstefid olmak için lâakal üç yüz seneden beri sarf ettiği gayretlerin ne kadar elemli ve ıstıraplı mevani karşısında heba olduğunu kemal-i teessür ve intibahla göz önüne alarak söylüyorum”⁵⁹. Atatürk'ün, Osmanlı çağdaşlaşma çabaları için işaret ettiği başlangıç noktası on yedinci asrın ilk çeyreğine tekabül etmektedir. Dolayısıyla Sultan II. Osman'ın girişimlerinden itibaren başlayan ve faaliyet alanları askeri, kültürel, idari, sosyal, ekonomik ve nihayet siyasi düzenlemelerin Türk inkılabı, modernleşme/çağdaşlaşma mücadelesinde ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu bakış açısını değerli kılan bir başka boyut ise Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanacak inkılap politikalarının alanlarını, yöntemlerini ve uygulama tarzlarını izah etmekteki

57 Umur Karabulut, “Cumhuriyet Tarihçiliğinin Düşündükleri”, *Belgi*, II/18 (2019), s. 1475-1485.

58 “Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ızdırıp kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir”, Beşinci dönem üçüncü toplantı yılı açarken 1 Kasım 1937 tarihli konuşma, *ASD I*, s. 423.

59 Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında yaptığı konuşmanın tamamı için bkz. *ASD II*, s. 250.

katkısıdır. İnkılap alanları, konu başlıkları Osmanlı tecrübesinde yaşananlarla büyük oranda benzer olduğu açıktır. Cumhuriyetin politikaları imparatorluğun son yarım asrında büyük oranda aydınların konuştuğu, tartıştığı ve yazdığı alanlarla örtüştüğüne göre fark nerededir? Sorusuna veya Cumhuriyetin ilanı dâhil inkılaplardaki radikal uygulamanın sebeplerine dair fikir sahibi olmak için de Osmanlı uygulamasına bakma ihtiyacı vardır. Burada İnkılap tarihi için 17. yüzyıldaki reform arayışları ve ortamından başlamak gereğine, Cumhuriyet tarihi için ise kurucu neslin yaşadığı dönemin ortam ve şartlarına bakarak başlamanın gerçekçi ve ilmî bir ihtiyaç olduğuna işaret etmeliyiz.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Çalışmanın Zorlukları

Yeni kurulan rejimlerin ve göreve gelen idarelerin kendi icraatlarını öne çıkarmak, anlayışlarını yerleştirmek, her şeyi kendilerinin başardığı, eski yönetimin enkaz bıraktığı şeklinde eskiye dönük söylemlerde bulunması genelde görülen ve anlaşılabilen psikolojik bir tavrıdır. Ancak daima iki uçta bulunmak, itidali asla aramamak gibi bir toplumsal haslet dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında eski rejime yönelik eleştirel söylemde de süre ve doz ölçüsünün kaçırılmış olması yukarıda ifade etmeye çalıştığımız zihinsel engelin temel sebepleri arasındadır. Buradaki sıkıntı, değişimi gerçekleştiren kadronun belli bir süre sonra -sistemlerini yerleştirme konusunda mesafe aldıkça- eskiye dönük eleştirilerini hafifletmelerine karşın sonradan gelen kadroların eskiye dönük eleştirileri daha da artırmalarıdır. Kraldan fazla kralcı olarak tanımlayabileceğimiz bu tavrın toplumun hemen her kesiminde görüldüğü, tepki olarak yapılan olumlu işleri de görmemek gibi bir aşırılığa yönelttiği açıktır⁶⁰.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi ve Atatürk hakkında bilhassa ders kitabı yazmanın Talim ve Terbiye Kurulu'nun dersin ünite ve konu kazanımlarına ilişkin yaptığı yönlendirmeyle son derece ustalık gerektiren bir beceri haline geldiğine işaret etmeliyiz. Her üniteye Atatürk veya Atatürkçülük bakımından kazanımların yer almasını şart koşmanın yazarları sıkıntıya soktuğu gibi, kitabı okuyacak öğrenciler açısından da sevdirmekten çok bıktırma noktasına getirme mahzurunu beraberinde taşıdığına işaret etmeliyiz.

Cumhuriyet tarihi hakkında yazmanın zorlukları arasında yer alan bir diğer konu Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşananlara aittir. Toplum hayatına yansıyan, gökkuşağını iki renkten siyah-beyaz ibaret görme hastalığı, kişileri hain-kahraman nitelmesi dışında insan olarak görememe zaafı dolayısıyla bu dönemi araştırıp yazarların belli önyargıların eleştirisi oklarına hedef olması sık rastlanılan bir durumdur. Bu anlayışın önceki dönemde Osmanlı Devleti, son zamanları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi hakkında yazılanları ne ölçüde etkileyebileceğini dikkatten kaçırmamak gerektiğinin altını çizmek ihtiyacındayız.

60 Bu değerlendirmeye örnek olmak üzere bkz. Mustafa Budak, "Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve İslahatlarının Eleştirisi", *İlmî Araştırmalar IV*, İstanbul 1997, s. 55-66.

Millî Mücadele döneminde Osmanlı hanedanı, ordu, Mustafa Kemal Paşa ve halk ilişkisi Türkiye Cumhuriyeti tarihçiliğinin olmasa da toplumun deva bulmaz bir derdi olarak görülmektedir. Paşa'nın ne için görevlendirildiği, nasıl gittiği, gönderilirken ne kadar ödenek aldığı toplumun büyük bir kesiminde hâlâ tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu noktada Türkiye'de yakın tarih çalışmanın bir diğer zorluğuna işaret etmek ihtiyacındayız. Toplumun büyük bir kesimi girişte işaret edilen hususlar dolayısıyla Atatürkçü ve muhafazakâr kesim olmak üzere iki büyük kampa ayrılmış durumda görünmektedir. Öncelikle bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün ısrarlı söylemlerine karşın her şeyi tek bir adamın/liderin yaptığına adeta iman eden bir kesimin varlığını tespit etmeliyiz. Atatürk, gerek Nutuk'ta, gerekse Cumhuriyetin ilanına kadar toplum karşısında yaptığı sohbet ve konuşmalarında İstanbul'dan ayrılma sürecinde yaptıkları, Osmanlı Genelkurmayındaki bağlantıları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşmalarında o süreçte yaşananları birinci elden ifade etmişti. Bunlara ilaveten Doğumunun 100. yılına atfen yayınlanan arşiv belgeleriyle⁶¹ devlet arşivlerindeki ilgili belgelerin fotokopileri ve okunuşlarının yayınlanmış⁶² olmasına karşın tartışmaların devamının iki temel sebebi olduğu kanaatindeyiz. 1- "Harf İnkılabı dolayısıyla okuyamıyoruz" şikâyetini ortadan kaldıran bu yayınlara mukabil insanımızın okumayı sevmemesi ve kulaktan dolma söylemlere itibar etmesi, ezberini bozmak istememesi. 2- Lehte ve aleyhte söylemlerinin alıcısını kaybetmek istemeyen popüler kalem sahiplerinin varlığı. Okumak ve düşünmek erdemlerini hayatın merkezine koyan bir toplum olunamadığı sürece bu istismarın devam edeceğini öngörmek kehanet sayılmamalıdır.

Netice

Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılında, kurucu liderin vefatının üzerinden 85 yıl geçmiş olduğu halde şahsı, mücadelesi ve eseri hakkında yurt içinde ve dışında yayımlar yapılmakta ve yıkılan bir imparatorluğun ve esareti kabul eden bir idarenin yerine bağımsız, çağdaş bir devlet kurma başarısından övgüyle bahsedilmektedir. Osmanlı bakiyesinin yeni devletler ve o dönemin sömürge Müslümanlarına örnek olan bir mücadele ortaya koyduğu kabul edilmektedir. Tarih ilminin ana nesnesinin insan olduğu gerçeğinden hareketle yanlışları olabileceği de açık bir şeydir. Bu başarının, 20. yüzyılın başından itibaren yaşanan dört savaş sonunda üç kıtadan Anadolu yarımadasına sıkıştırılan hanedanın, devlet ricalinin, bir kısım aydınının manda ve himaye arayışını normal kabul ettiği bir vasatta kazanıldığı unutulmamalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti, belgelenebilen Türk tarihinin en önemli kırılma noktalarından sonuncusunu oluşturmaktadır. Hanedan ve kul geleneğinden Cumhuriyet ve birey anlayışına

61 *Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1982.

62 *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2003; *Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2007.

geçişin çok kolay olmayacağı açıktır. Ancak Cumhuriyeti, millet egemenliği kavramını getirenler son nesil Osmanlılar olarak aynı geleneği takip edip millete böyle iddialı bir değişimi adeta ihsan edercesine sundular. Geleneksel toplum yapısı ve anlayışına “meydan okurcasına” birbiri ardınca gerçekleştirilen inkılapların kısa sürede içselleştirilmesi elbette beklenmiyordu. Atatürk milletin bağımsız yaşama azmine güvenerek, eskiye bir daha dönmek üzere her alanda radikal değişimleri hayata geçirmek suretiyle bütün dünyada gıpta ile karşılanan değişime imza atmıştı. Tek parti döneminde görülen ayaklanma ve muhalefet partilerine verilen destek üzerinden okuyabileceğimiz toplumsal muhalefetin geleneksel, mecburi-şeriat, ulu’l-emre itaat anlayışıyla kabullenildiğinin güçlü işaretlerini çok partili hayata geçtikten hemen sonra görmek şaşırtıcı olmamıştır.

Askeri müdahalelerin on yıllık periyoda bağlandığı 1960-2000 döneminin sonunda yaşanan 28 Şubat süreci, Kemal Karpat’ın deyiimiyle toplumun dinci/muhafazakâr-yenilikçi/ laik kesimleri arasındaki çekişmeyi yeniden alevlendirmiştir⁶³.

Tarihçilerin kutbu Halil İnalçık, 2011 yılında yayınladığı *Rönesans Avrupası–Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci* kitabında Cumhuriyet döneminde Batılılaşmayı incelerken Atatürk devrimleri ile kesinlikle bitmiş olanlar kısmında bilhassa egemenlik kavramı üzerinde durup “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ilkesiyle Osmanlı siyasi sistemi kökünden yıkılmıştır” kanaatini belirtmişti⁶⁴. İnalçık, “devletin dini din-i İslam’dır” diyen Osmanlı Anayasası’nın Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile taban tabana zıt oluşundan hareketle yeni Türkiye’nin eski Türkiye ile hiçbir ilgisinin kalmadığı tespiti yapmaktadır⁶⁵. Osmanlı Hükümeti’nin tarihe geçtiğini belirtmektedir. Millet egemenliğinin “küreselleşme çerçevesinde bir dizi uluslararası anlaşmaya imzasını atarak mutlak irade ve egemenliğini sınırlandırdığına” dikkat çeken İnalçık, değişen egemenlik kavramının yalnızca Batılı büyük güçler tarafından kullanıldığının altını çizmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi hakkında en son ve hacimli çalışma, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığınca Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yılına Armağan olarak bugünlerde e-kitap olarak erişime ve paylaşımına açılmıştır⁶⁶.

Türkiye Cumhuriyeti, tarihi, kültürel, jeopolitik ve jeostratejik konumu dolayısıyla kuruluş döneminden bugüne kadar tarihinin hemen her devrinde varlık mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Böylesi bir zeminde devleti ve milleti ile önemsiz hususlarda ayrılığa

63 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967, s. 34-71.

64 Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası- Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 363.

65 İnalçık, *a.g.e.*, s. 364

66 İşaret edilen çalışma üç cilt halinde toplamda yaklaşık dört bin sayfa halinde e-kitap olarak yayımlanmıştır. Nizam-ı Cedit reformları ile başlatılan çalışma 2000 yılına kadar olan gelişmeleri çeşitli yönlerden ele almaktadır. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, atam.gov.tr. Ankara 2023.

gidip zaman, enerji ve mesai harcamak yerine asgari müştereklerde birleşmek hayati önem taşımaktadır. Küresel güçlerin menfaat gördüğü her bölgede giriştiği fırsatçı, ilkesiz, sadece kendi çıkarlarını esas alan politikalarının her adımda görüldüğü bu coğrafyada asırlarca bağımsız olarak devlet yaşatmak çok büyük bir başarıdır. Bu başarının anahtarı ise ilmin haysiyetini esas alan bilim insanlarının adanmışlığıyla gerçekleştirilebilecek olan vatan, millet, devlet-i ebed müddet şuurudur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
490-1-0-0/3-13-3, (03.07.1936), lef 10; 30-10-0-0/26-151-14.

Resmî Yayınlar

Düstur

Resmî Gazete

Kitap ve Makaleler

Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.

Akşit, Niyazi, *Tarih Lise 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

Armstrong, H. C., *Bozkurt, Kemal Atatürk'ün Yaşamı*, çev. Gül Çağalı Güven, Arba Yayınları, İstanbul 1996.

Atatürk, Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.

Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1982.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

Barlas, Mehmet, *Turgut Özal'ın Anıları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001.

Barutçu, Faik Ahmet, *Siyasi Hatıralar II*, yay. haz. Mustafa Everdi, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2003.

Budak, Mustafa, "Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarının Eleştirisi", *İlmi Araştırmalar*, IV (İstanbul 1997), s. 55-66.

Çakan Hacıbrahimoğlu, Işıl, *Cumhuriyet ve Humanizma Algısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

2012.

Çeçen, Anıl, *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.

Dünya Basınında Atatürk, haz. Nuri Çolakoğlu, Doğan Kitap, İstanbul 2018.

Eraslan, Cezmi, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2003.

_____, “Nutuk”, *DİA*, XXXIII, s. 276-278.

Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Hatıraları, yay. haz. Mustafa Baydar, Mentş Kitabevi, İstanbul 1968.

İnalçık, Halil, *Rönesans Avrupası – Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Kafesoğlu, İbrahim-Mehmet Saray, *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1983.

Karabulut, Umut, “Cumhuriyet Tarihçiliğinin Düşündürdükleri”, *Belgi*, II/18 (2019), s. 1475-1485.

Karal, Enver Ziya, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)*, Maarif Vekâleti, Ankara 1944.

Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul 1967.

_____, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967.

Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Sel Yayıncılık, İstanbul 1955.

Kili, Suna-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifak'tan Günümüze*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

Merçil, Erdoğan-İsmet Miroğlu-Yusuf Halaçoğlu, *Lise Tarih II*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993.

Miroğlu, İsmet-Yusuf Halaçoğlu, *Lise İçin Tarih III*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1989.

Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2007.

Saray, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

Sayar, Ahmed Güner, *Hasan Âli Yücel'in Tasavvufi Dünyası ve Mevleviliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

Sezen, Yumni, *Hümanizm ve Atatürk Devrimleri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1997.

Sonyel, Salahi R., *Atatürk-The Founder of Modern Turkey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Sümer, Faruk-Yüksel Turhal, *Tarih Lise I*, İstanbul 1986.

Şimşir, Bilal, *Atatürk'ün Büyük Nutku Üzerine Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Tarih I, Tarihtenevki Zamanlar ve Eski Zamanlar, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, Tek Parti'den Çok Parti'ye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

Toprak, Zafer, *Cumhuriyet ve Antropoloji*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

Turan, Refik, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Tarih Öğretim Sisteminin Dönemlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası 24 Kasım Başöğretmen Eğitim ve Yenilikçi Bilimler Sempozyumu*, İksad Yayınevi, Ankara 2019, s. 626-641.

Türk Tarihinin Ana Hatları, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

Yıldız, Hakkı Dursun-Coşkun Alptekin-İlhan Şahin-İdris Bostan, *Tarih Lise I*, Servet Yayın Dağıtım, İstanbul 1989.

_____, *Tarih Lise 3*, Servet Yayın Dağıtım, İstanbul 1991.

İnternet Kaynakları

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5816.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7535.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.09.2023).

<https://www.atam.gov.tr/duyurular/pasa-kizi-dedi-ki>. (Erişim Tarihi: 10.09.2023).